

ČLOVEK A JEHO PERSPEKTÍVY V DIELE K. MARXA

VASKO KUSIN, Ústav marxizmu-leninizmu Univerzity Komenského, Bratislava

KUSIN, V.: Man and His Prospects in the Works of K. Marx.
Filozofia 38, 1983, №. 3, p. 293.

Marx's conception of Man and his social world outgrew into a new science on Man and his history, above all as the conception of new dialectical-materialist starting-points and methodological principles of examination of these problems. Here belongs the idea of historicism and the stand-point of practice. It was due to them that Marx reached a qualitative turn (and a shift) in the solving of problems of Man, especially due to the fact that he overcame the speculative rationalism of Hegel and the abstract and sense-perceptual humanism of Feuerbach by scientific communism and the standpoint of revolutionary practice.

The idea of historicism and practice in the works of K. Marx acquired also importance because it serves, in the function of theoretical-methodological rule, as a demarcation line between the contemporary Marxist-Leninist science and various non-Marxist, bourgeois, especially revisionist theories. Therefore the absence of the idea of historicism and practice in these theories causes that in analyses of social activities the problems such as estrangement, freedom, selfrealization are interpreted dogmatically and in an ahistoric and abstract way.

Úvod

Marxova požiadavka vytvoriť *reálnu vedu* o človeku a spoločnosti (t. j. „nahradiť kult abstraktného človeka... vedou o skutočných ľudoch a ich historickom vývine“), demonštrujúca vyústenie jeho revolučného obratu v náhľade na svet prírody a svet „sociálnej predmetnosti“, je výrazom *prekonania špekulatívno-idealistického a abstraktno-humánneho pohľadu* svojich súčasníkov, predovšetkým Hegla a Feuerbacha; je to požiadavka, ktorej teoreticko-metodologickým a svetonázorovým zdrojom je *stanovisko historizmu a praxe*.

Základné problémy svojej doby (skoncentrované do problematiky osobností, slobody, sebarealizácie, odcudzenia atď.) Marx už nerieši z pozícií „metafyzického subjektu dejín“, v rovine abstraktných filozofických pojmov, vo sfére „rozumu“ (Hegel), ale ani v rovine tzv. „citu budúcnosti“, ktorým je abstraktná, kresťanským humanizmom poznamenaná láska, táto (anonymná) „iniciatíva dobra“, ktorou je človek ako rodová bytosť definovaný (Feuerbach). Hľadisko triednosti, sociálno-triedneho protirečenia a identifikácia jeho hybných síl, ako aj ich vývinových tendencií ako výraz objektivity a nevyhnutnosti historicko-sociálneho diania — to sú základné a určujúce znaky jeho revolučného obratu a novej, reálnej vedy o človeku. Je ňou dialekticko-historický materializmus, chápaný skutočnosť na praktických materialistických princípoch. Popri kladení dôrazu na historickú prechodnosť sociálnych javov (ako výraz dialektickej interakcie človeka, prírody

a spoločnosti a ako výraz dynamizmu foriém a typov praxe) Marxova reálna veda o človeku a spoločnosti zdôrazňuje (resp. povyšuje na kategorický imperatív) rovnako nevyhnutnú potrebu chápať historicky prechodný, relatívne stály charakter i samotných sociálnych kategórií, ktorými sa veda zmocňuje reálnych, vnútorne protirečivých sociálnych javov.

Jednota *historického* (ako výraz protirečivej, relatívne stálej, no dynamickej sociálnej skutočnosti), *logického* (ako výraz pojmovo-kategoriálneho uchopenia tejto skutočnosti vo forme určitej „logickej idealizácii“) a *praktického* (vyjadrujúceho činný princíp podstaty človeka v materialistických súvislostiach) predstavuje základný metodologický postulát Marxovej revolučnej teórie o ľudskej skutočnosti.

Sformulovaním *princípu činnej stránky podstaty* človeka, ktorý Marx vyjadril v kategórii *praxe*, povýšením cieľavedomého subjektívneho úsilia revolučnej triedy (proletariátu) na metodologické východisko pri analýze dejín (buržoáznej spoločnosti), metodologický princíp historizmu bol súčasne obohatený o nový rozmer — o teóriu revolučnej praxe, ktorá prijala v systéme učenia o sociálno-triednych zápasoch *určenie* „návodu na konanie“.

Historizmus ako metodologický *princíp* a súčasne ako *teória* historickej praxe stáva sa tak univerzálnym metodologickým východiskom novej vedy, ktorej zrod súvisí s Marxovým menom. Je to veda o skutočných ľuďoch, nachádzajúcich sa v konkrétnych historicko-spočenských súvislostiach, o ich mieste, hraniciach a perspektívach v systéme „zákonov pohybujúcej sa hmoty“.

Historizmus ako princíp a teória je tak vyjadrením prekonania metodológie heglovského špekulatívneho racionalizmu vedeckým racionalizmom a feuerbachovského „všeľudského humanizmu“ *vedeckým komunizmom*. [1, s. 239]

Nakoľko idea historizmu vo vede o človeku a spoločnosti nie je otázkou akýchsi imanentných postupov tejto vedy, ale je vyjadrením, resp. *metodologickým zdôvodnením* samotnej povahy historickej skutočnosti (človeka a spoločnosti), Marxova filozofia (a platí to o klasikoch všeobecne) a v nej obsiahnutá problematika človeka nadobúda kvalitatívne novú povahu: „Prestáva byť určitým systémom oproti inému systému a stáva sa filozofiou súčasného konkrétneho sveta.“ [5, s. 119]

Táto metodologická požiadavka skúmania sociálnej reality zo stanoviska historizmu a praxe, najmä tak chápanej praxe, ktorá umožňuje dešifrovať, demystifikovať ľudskú skutočnosť a je jej „racionálnym riešením“ (6, s. 15), je azda najvýraznejšie zastúpená v Marxovej analýze človeka a jeho (reálnych, a nie iluzórnych) perspektív, ku ktorým sa pripájajú už dnešné základy socializmu.

Treba však poznamenať, že idea historizmu a praxe v diele K. Marxa nie je významná iba v tom, že prostredníctvom nej Marx prekonal Hegla

a Feuerbacha. Ako teoreticko-metodologické vodidlo je demarkačnou čiarou medzi súčasnou marxisticko-leninskou vedou a rozličnými nemarxistickými, buržoáznymi, najmä však revizionistickými teóriami; jednou z ich charakteristických čŕt je úsilie aplikovať staré kategórie na nový sociálny systém, resp. mechanicky prenášať metodologické postupy starej teórie do novej teórie. Neschopnosť odhaľovať, resp. formulovať nové (najmä však sociálne) kategórie, ktoré zrodil socializmus a ktoré svojím gnozeologickým významom (gnozeologickým pokrokom) tak obohacujú teóriu dialektiky socializmu, smerujú potom k absolutizácii ich pôvodného, historicky podmieneného významu, k absolutizácii tých stránok, momentov či určení, ktoré v podmienkach novej socialistickej vedy už nie sú určujúce a rozhodujúce.

Azda najvýraznejšie toto možno demonštrovať na problematike slobody a odcudzenia, odcudzenia a sebarealizácie človeka v podmienkach buržoáznej spoločnosti, vo svetle Marxovho filozofického odkazu, a s úsilím filozofického revizionizmu, resp. buržoáznej vedy vidieť pôvodný, údajne Marxom stanovený význam týchto kategórií aj pre podmienky socializmu, ba dokonca aj pre komunizmus, keďže napr. fenomén odcudzenia a slobody vyviera (vraj) zo samotnej „podstaty“ ľudskeho spredmetňovania, „... Spočívá v charaktere samej ľudskej prirodzenosti... Človek produkuje seba a svoje odcudzenie v jedinečnom akte vlastnej afirmácie ako ľudskej bytosti.“ (2, s. 103)

Marx, zdôvodňujúc historicko-sociálnu podmienenosť uvedených fenoménov a analyzujúc človeka z pozície jeho sveta a *praxe jeho premeny*, kladie teoreticko-metodologické základy dialekticko-materialistickej teórie ľudskej emancipácie, ktorá vyúsťuje do idey *integrity osobnosti*. Je to idea historicky reálna a metodologicky zdôvodnená, nakoľko sa za ňou skrývajú už teraz výrazné pozitívne sociálne obraty vo vývine človeka a spoločnosti.

Právom mono tvrdiť, že najmä Marxova idea *integrity osobnosti* predstavuje najväčšie metodologické a svetonázorové výdobytky jeho teórie, konštituovanej z pozície historizmu a praxe. Iba ona môže najvernejšie vystihnúť človeka vo svetle tejto skutočne ľudskej perspektívy. Preto aj naším cieľom je zamerať pozornosť na analýzu základných „konštitutívnych prvkov“ idey integrity človeka, v ktorých toto hľadisko historizmu a praxe možno azda najvýraznejšie identifikovať.

I. Princíp činnnej podstaty človeka

Ako vyplýva z filozofického odkazu K. Marxa, je problém integrity osobnosti čo najužšie spätý s filozofickým princípom činnnej podstaty človeka. On umožňuje v materialistických súvislostiach chápať dialektiku „premeny a sebaapremeny“ človeka, človeka a sveta. Iba v jednote s filozofickým princípom činnnej podstaty človeka sú vedecky zdôvodniteľné všetky pozitívne (a prirodzene i negatívne) zmeny a

sociálne obraty človeka a spoločnosti; v ňom a prostredníctvom neho tkvie ich historicky reálna povaha a v jednote s materialistickým chápaním dejín.

Inými slovami, oslobodenie práce, rozvoj subjektivity, kultivácie zmyslov atď. nie je ničím iným, než činnosťou človeka na svojom „univerzálnom potenciáli“ a výsledkom tejto činnosti.

Čo všetko zahrňuje tento činnostný princíp, prostredníctvom ktorého človek konštituuje svoju budúcnosť?

Ako vyplýva z filozofického odkazu K. Marxa, pod týmto činnostným určením nemožno rozumieť iba „čistú“ produktívnu prácu, materiálnu výrobu; v súvislosti s otázkou integrity osobnosti človeka je potrebné do kategórie praxe, vyjadrujúcej princíp činnej stránky podstaty človeka v najbohatších súvislostiach, zahrnúť i jej nové, historicky vznikajúce formy, ktorých cieľom nie je *len* premena prírody na svet sociálnej predmetnosti, ale aj premena spredmetnených výtvorov človeka, vzťahov, v ktorých toto spredmetnenie prebieha a tých historických podmienok (okolností), v ktorých sa ony konštituujú. Teda sú to také formy sociálnych aktivít, ktoré spôsobujú revolučnú premenu spoločenských podmienok života daných indivíduí. Ide tu predovšetkým o zmenu daného — v sociálno-triednych dimenziách skonštituovaného — *spôsobu života*, ktorý pod tlakom odcudzenia a deľby práce, utvárajúcej súkromným vlastníctvom, produkoval podmienky pre *živelný a dezintegračný vývin človeka*.

Marx v tejto súvislosti poznamenáva: „Ak okolnosti, v ktorých toto indivídium žije, dovoľujú mu len jednostranne rozvíjať jednu vlastnosť na úkor všetkých ostatných vlastností, ak mu poskytujú materiál a čas na rozvíjanie iba tejto jednej vlastnosti, toto indivídium sa môže len na jednostranný a spotvorený vývoj.“ (6, s. 226)

Toto nie je náhodné: vyplýva to z určitej povahy deľby práce, s ktorou premena „spredmetnených výtvorov“ človeka a vzťahov, v ktorých toto spredmetnenie prebieha, bezprostredne súvisí. No vyplýva to aj z charakteru výrobných vzťahov, ale aj z celkovej úrovne výrobných síl a teda z takej povahy historicko-spoločenskej praxe, ktorá *neumožňuje*, aby proces pretvárania a sebavytvárania človeka sa stal hlavným cieľom vývinu, resp. sociálneho pohybu. Ináč to ani nemohlo byť, pretože v uvedených súvislostiach jeho základné určenie vyjadrovalo jeho ohraničené dispozície (dimenzie) a bolo zredukované len na určenie produkujúceho, vyrábajúceho indivídua. Totiž systém deľby práce a jednostranných súkromnovlastníckych vzťahov dospel k *uprednostňovaniu* len určitej formy aktivity človeka. Ak sa mohol človek rozvíjať, formovať, tak len z pozície (a v súlade) danej formy aktivity človeka, jeho činného prejavu; a teda *nerovnomerne a jednostranne*.

Jednoducho povedané: v procese produkcie materiálnych hodnôt, vo výrobnej sfére — ako základnej sfére spoločenského života — človek *nebol cieľom*, ale prostriedkom; v procese pretvárania a sebavytvá-

rania človeka v praktickej činnosti nebola táto činnosť *prostriedkom*, ale *cieľom*.

Toto je historicky podmienené a vyplýva z protirečivého charakteru zospoločenšenia a emancipácie. Vytvára však vnútorné podmienky pre vlastnú negáciu a veľkosť klasikov, najmä však Marxa je v tom, že objavili tajomstvo dialektiky ľudskej činnosti, integrovanej vo výrobe: „... Výroba pre výrobu neznamena nič iné, než rozvoj výrobných síl ľudstva, t. j. *rozvoj bohatstva ľudskej prírody ako samoúčel*, i keď sa spočiatku uskutočňuje na úkor väčšiny indivíduí, ba dokonca celých tried — nakoniec tento antagonizmus odstraňuje a prebieha v súlade s *rozvojom každého individua*, že teda vyšší rozvoj individuality sa vykupuje takým historickým procesom, v ktorom sú indivíduá obetované ...“ [4, s. 120—121]

Prirodzene, identifikovať dialektiku emancipačného a integračného procesu vo výrobnej sfére ako sfére *najpodstatnejšieho určenia* človeka a jeho dejín Marx mohol až za predpokladu, že táto materiálna produkcia sa čoraz väčšími stávala rozhodujúcou ľudskou skutočnosťou v predmetnom svete, i keď na druhej strane prinášala so sebou nesmierne obete zo strany pracujúcich.

A teda: reálna možnosť všestranného rozvoja človeka je metodologicky zdôvodnená a súvisí s nastupujúcim rozvojom výrobných síl, s potrebou (a to nevyhnutnou, nakoľko vyplýva „zo samej povahy vecí“) ich všestranného osvojenia.

II. Princíp všestranného osvojenia

Princíp *všestranného osvojenia* je ďalším konštitutívnym prvkom, v ktorom idea historizmu a praxe nachádza svoje reálne uplatnenie a zdôvodnenie. Práve vo všestrannom osvojení výrobných síl sa konštituuje komunistická súčinnosť a rozvíjajú sa individuálne schopnosti v harmonickom súlade a prejave, t. j. schopnosti integrovanej, celistvej osobnosti človeka. V týchto súvislostiach všestranné osvojenie predstavuje kvalitatívne novú formu *činného sebauplatnenia*; komunistickú súčinnosť a jej základňu, ktorá svoje počiatky nachádza už v *socialistickom spôsobe života*.

Idea komunikatívnej perspektívy, „totalizácie“ života spoločnosti (osvojenie si totality výrobných síl) neznamena, pravda, taký ideálny rozvoj schopností daných indivíduí, vďaka ktorým by človek mohol, vedel a poznal „všetko“. Nepredstavuje osvojenie všetkých foriem spoločenskej praxe všeobecne a všetkých foriem práce špeciálne. V tejto súvislosti možno len súhlasiť s názorom, že „Komunistická kooperácia nevyžaduje od každého jedinca, aby poznal a vedel absolútne všetko ... ale to, aby zosúladiť svoje znalosti, vedomosti a schopnosti so znalosťami, vedomosťami a schopnosťami všetkých ostatných jedincov, aby tak mohol usporiadať svoje vlastné znalosti, vedomosti a schopnosti

s ohľadom na všestrannú (univerzálnu) podporu svojich spolupracovníkov.“ [3, s. 250]

Táto interpretácia komunistickej súčinnosti, resp. činnosti sebauplatnenia človeka so zreteľom na pozitívne osvojenie vlastného života vo sfére materiálnej (no nielen v tej) produkcie azda najtesnejšie korešponduje s Marxovou myšlienkou, že „iba v spoločensťve s druhými získava každé individuum prostriedky, ako všestranne rozvinúť svoje vlohy...“

Táto kvalitatívne nová historická forma súčinnosti individuí vyjadruje — ako to z kontextu K. Marxa vyplýva — najväčšiu možnosť pre cieľavedomú *reguláciu a zosúladienie spoločenskej činnosti* (dialektika spoločenských a individuálnych záujmov a potrieb atď.), ktorá — okrem svojho zamerania na svet prírody — usiluje o čoraz väčšiu racionalizáciu a revolucionalizáciu spoločenských vzťahov, kde „namiesto vlády pomerov a náhodností nad individuum“ bude „vláda individuí nad náhodnosťou a pomermi“.

Táto cieľavedomá regulácia a zosúladienie spoločenskej činnosti vytvára maximálne možné podmienky pre *predvídanie funkcie* ľudskej činnosti, ľudského diela, t. j. podmienky pre odstránenie jeho neželateľných „dosahov“ (prejavujúcich sa v odcudzení), v odstránení *iracionality*, ktorá v predchádzajúcich historických formách súčinnosti vyvierala z jej živelnej a jednostrannej organizácie, z „nepriehľadnosti“ spoločenských vzťahov. Iba za daných predpokladov možno potom hovoriť o všestrannom osvojovaní ľudskej skutočnosti ako o *racionálnom osvojovaní*, ktoré má mať čoraz väčšmi povahu „byť sám sebe účelom“. Je to proces, za ktorým sa skrýva vyčleňovanie človeka z prírodného a živelno-sociálneho sveta na čoraz vyššiu úroveň cieľavedomej ľudskej organizácie a súčinnosti.

Pravdou však je, že racionálne osvojovanie prírodného sveta a výsledkov vlastného zospoločenšťovania je možné vystopovať v každej etape vývinu spoločnosti a to v takej miere, v akej to umožňovali vtedajším vývinom stanovené hranice ľudských schopností a možností, „hranice“ ich vlastných dejín. No vzhľadom na prevažujúci charakter jednostranných a tým aj obmedzených záujmov (súkromné vlastníctvo) toto racionálne osvojovanie (ako výraz historickej podmienenosti pozitívnej funkcie súkromného vlastníctva) doliehalo na väčšinu ľudí ako *iracionálna sila* stojaca proti nim.

A tak s vývinom týchto foriem materiálnej praxe (činnosť produkujúca a modifikujúca sociálnu realitu, t. j. premena spredmetnených materializovaných spoločenských produktov ľudskej činnosti atď.) sa objavuje v procese ľudského praktického osvojovania *fenomén iracionality*, ťažko ovládateľnej sily, ktorá — spredmetnená osvojovacími aktivitami — v nových podmienkach a vlastníckych vzťahoch mení *osvojenie v jeho protiklad — odcudzenie*.

Tým, že proces osvojovania sveta (a rozvíjanie ľudskej podstaty)

sa deje formou materializácie či spredmetňovania (ľudských bytostných síl), ktorého konečným dôsledkom je *produkt*, ľudské dielo, dochádza v súvislosti s vnútornou diferenciaciou materiálnej praxe a na určitom stupni vývinu spoločnosti k *vzájomnému odcudzeniu* si týchto produktov.

Táto zvrátená (ináč však historicky nevyhnutná) povaha osvojovacieho procesu sa najvýraznejšie prejavuje v stupni a intenzite ľudského zápolenia s prírodou, s jej premenou na tzv. „svet sociálnej predmetnosti“, v reprodukcii „hodnôt sveta vecí“ (čo je v danom prípade jednou stránkou tejto skutočnosti). „S rastom hodnoty sveta vecí znehodnocuje sa svet ľudí“ (7, s. 72), t. j. znehodnocuje sa ľudská skutočnosť, nakoľko ľudská podstata, jej univerzálna potencialita, vyplývajúca z jej druhového určenia, je zredukovaná na „homo faber“ či „homo economicum“ (čo je v danom prípade druhou stránkou tejto skutočnosti). Človek sa v procese takéhoto osvojovania (a prirodzene aj relatívneho sebarozvíjania) prejavuje len ako človek — robotník.

Toto jeho určenie v podmienkach súkromného vlastníctva neznamená nič iné ako taký osvojovací proces, v ktorom sebarozvíjanie človeka je skôr jeho popretím, pretože predmetný svet ako produkt osvojovacích a prakticko-pretvárajúcich aktivít vystupuje voči človeku ako sila, ktorá je za daných spoločensko-historických okolností proti nemu: „Čím je robotník zručnejší, tým mocnejší je cudzí, predmetný svet, ktorý si proti sebe vytvára... Zvonkajštenie, scudzenie robotníka v jeho produkte znamená nielen to, že jeho práca sa stáva predmetom, *vonkajšou existenciou*, ale aj to, že existuje *mimo neho*, nezávisle od neho, ako niečo cudzie a že sa voči nemu stáva samostatnou silou.“ (7, s. 73).

Prítomnosť iracionality v ľudskom praktickom osvojovacom procese je však historicky podmienená tak, ako je historicky podmienená existencia súkromného vlastníctva, ktoré stanovuje túto *jednostrannú určenosť človeka*. Tu sa žiada poznamenať, že práve v analýze odcudzenia (do ktorého vyúsťuje iracionalita ako sociálny fenomén), v prekonaní jeho „konštantnej“ povahy, uplatnil Marx hľadisko historizmu a praxe azda najvýraznejšie. Ba možno povedať, že práve v analýze tohto fenoménu a s ním súvisiaceho jednostranného určenia človeka (a tých podmienok, ktoré ho prvýkrát privolávajú k životu) sa princíp historizmu a praxe prejavil ako *najúčinnejší metodologický a svetonázorový prostriedok*, zdôvodňujúci *reálnosť* idey integrovanej osobnosti človeka.

Ako vyplýva z kontextu myšlienok K. Marxa, toto základné určenie človeka determinuje všetky ostatné určenia človeka ako druhej bytosti. Napríklad: determinuje úroveň „ľudskej zmyslovosti“, schopnosť človeka „vyrábať podľa zákonov krásy“, zmysel „pre lásku“ ako aj to, „v akej miere sa... (človeku — pozn. V. K.) *iný* človek ako človek stal potrebným...“. (7, s. 93) Pretože človek, utváraný jedno-

stranne sa rozvíjajúcimi vzťahmi, „...ubiedený človek nemá zmysel pre najkrajšie divadlo, obchodník s nerastami vidí len merkantilnú hodnotu a nevidí krásu a svoju povahu nerastu; pre mineralógiu vôbec nemá zmysel“. (7, s. 93)

Táto jednostrannosť určenia vyplýva napokon z obmedzenej povahy vzťahov, určujúcich napokon aj obmedzené uplatnenie indivíduí, z deľby práce, no najmä zo spôsobu, akým sa človek mohol vo svojej praxi definovať. Najmarkantnejšie sa tento protirečivý proces ľudského osvojovania a sebarozvíjania prejavoval v doterajších formách ľudskej praktickej súčinnosti tak, že rozvoj jedného indivídua (jednej triedy) mohol prebiehať v rámci emancipačného procesu len pre indivíduá vyrastajúce v pomeroch vládnucej triedy: „Zdanlivé spoločenstvo, do ktorého sa indivíduá doteraz združovali, vždy sa voči nim osamostatňovalo a keďže to bolo združenie jednej triedy proti druhej triede, bolo to zároveň pre ovládanú triedu úplne iluzórne spoločenstvo, ale aj nové puto. V skutočnom spoločenstve dosahujú indivíduá vo svojom združení a prostredníctvom tohto združenia zároveň i svoju slobodu.“ (6, s. 70—71)

Pravdou však je, že činné sebauplatnenie, povedzme v kapitalizme — v porovnaní s charakterom materiálnej produkcie a s predchádzajúcimi spoločensko-ekonomickými formáciami i napriek odcudzeniu, ktoré v ňom vládlo a vládne — umožnilo človeku postaviť sa relatívne pevnejšie „na nohy“ v tom zmysle, že kapitalistická konkurencia oslobodila jednotlivca od nadvlády stavového sociálneho organizmu známeho vo feudalizme. Rozšírila autonómnosť človeka už tým, že mu umožnila existovať v širšej sfére spoločenských vzťahov a činnosti a tým prehĺbila proces jeho sebarealizácie a sebarozvoja. Marx toto demonštruje na príklade vzrástajúceho sa priemyslu, ktorého rodiskom je kapitalizmus; bol to priemysel, ktorý pripravil ľudskú emancipáciu, i keď bezprostredne „dovršoval odludštenie“. (7, s. 100)

Možno teda konštatovať, že proces integrity osobnosti, jej pozitívneho činného sebauplatnenia, mohol prebiehať vzhľadom na určitý typ historicko-spoločenskej praxe len v *hraniciach* historicky konkrétnych protikladov, ktoré určovali obmedzený a jednostranný charakter i zospoločenšťovania, i činného sebauplatnenia človeka. Avšak so vzrastajúcou úrovňou spoločenskej činnosti, praxe (revolucionizácia praktického vzťahu človek — spoločnosť — príroda), t. j. s rozvojom schopností a možností činných indivíduí, so zdokonaľovaním pracovných nástrojov a s tým súvisiacou väčšou možnosťou cieľavedomej regulácie vzťahov a spoločenských procesov vytvárajú sa všetky predpoklady pre zmenu, dialektickú negáciu tých podmienok, ktoré pre vlastné hranice, stanovené obmedzenosťou vzťahu človek — človek, človek — príroda, stávajú sa čoraz *väčšmi prekážkou* a čoraz menej prostriedkom rozvoja človeka. Zmena spôsobu činnosti (ktorá je ostatne nevyhnutná, je prejavom dialektiky človeka a prírody, „zrelosťou“

subjektu práce — proletariátu — a ktorá vyplýva napokon aj z „dĺžky historickej cesty človeka“) predpokladá taký stupeň vzájomnej súčinnosti indivíduí a taký rozvoj základných druhov činnosti, ktoré nebudú predpokladať ako *podmienku* „zneskutočnenie“ či „popretie“ iného indivídua, t. j. kde ľudská činnosť nebude *prostriedkom* na ujarmenie človeka (iracionálna povaha jeho aktivít), ale cieľom jeho oslobodenia, historicky možnej plnej sebarealizácie, kde si človek bude môcť osvojovať „svoju všestrannú podstatu všestranne“.

Pokiaľ ide o spôsob, bude toto osvojenie (ako výraz vedeckej prognózy K. Marxa), resp. činné sebauplatnenie *odlišné* od všetkých doterajších historických foriem osvojení; namiesto čiastočného nastupuje tu *univerzálnne* osvojenie, ktorého subjektom sa stáva kvalitatívne nová sociálna sila — proletariát a jeho revolučná prax, ktorá „... povedie k rozvinutiu univerzálneho charakteru a energie potrebnej na uskutočnenie osvojenia... Až na tomto stupni splýva činné sebauplatnenie s materiálnym životom, čo zodpovedá rozvoju indivíduí v celistvé indivíduá a odvrhnutiu akejkoľvek primitívnosti...“ (6, s. 66)

Ak teda predchádzajúce formy súčinnosti poskytovali len obmedzený vývin, spočívajúci „nielen v tom, že je z neho vylúčená jedna trieda, ale aj v obmedzenosti triedy, ktorá druhú triedu vylučuje...“ (6, s. 382), potom v „komunistickej spoločnosti, v jedinej spoločnosti, kde svojský a slobodný rozvoj indivíduí nie je frárou, je tento vývoj podmienený práve súvislosťou indivíduí, ktorá sčasti spočíva na ekonomických predpokladoch, sčasti na nevyhnutnej solidárnosti slobodného vývoja všetkých a napokon na univerzálnom spôsobe činného uplatnenia indivíduí na z áklade existujúcich výrobných síl“. (6, s. 388)

Z povedaného vyplýva, že v súvislosti s princípom činnnej podstaty človeka ktorého zohľadnenie pri analýze človeka a jeho perspektívy je nevyhnutné, treba pod týmto vymedzením rozumieť nielen „produkciu vecí“, ale aj pomerov, ktoré sú dané tou-ktorou formou historickej súčinnosti a v ktorých sa napokon konštituje i sám človek.

O to výraznejšie sa prejavuje aj táto stránka určenia podstaty človeka, o čo intenzívnejšie prebieha proces diferenciácie štruktúry praxe, vznikanie jej nových foriem a konkrétnych spôsobov, ako sa ony prejavujú v nových historických podmienkach. Zmena konkrétnych prejavov a špecifík praxe je však daná subjektom (triedou), povahou jej praktického bytia. Preto iba proletariát — ako nositeľ zmien konkrétnych prejavov základných foriem praxe — má historický záujem pôsobiť nielen na prírodu (ako pracovná sila v systéme výrobných síl), ale radikálne meniť výsledky vyplývajúce z procesu zospoločenšťovania, ľudskej súčinnosti — a teda celkového spôsobu bytia, o ktorého formovanie sa usiloval predtým iný subjekt spoločnosť pretrvávajúcej praxe.

Túto dialektiku bytia novej sociálnej sily klasici vyjadrujú v rovine sociálno-triednych zápasov, ktoré tvoria neodmysliteľnú súčasť

vývinu dejín z obdobia tzv. „ľudskej predhistórie“. No vyjadrujú i kvalitatívne novú formu aktivity, ktorou je sebaoslobodzujúci zápas proletariátu za zrušenie všetkých neľudských životných podmienok „dnešnej spoločnosti, ktorých súhrnom je jeho situácia. Tvrdou, ale zocelujúcou školou práce neprechádza nadarmo...“ (8, s. 108) Ide o aktivitu, ktorá sa čoraz väčšmi stáva svojou povahou všestrannou ľudskou praxou; tým, že odstraňuje všetky tie spoločenské prekážky, ktoré stáli v ceste slobodného rozvoja človeka, stáva sa táto aktivita historicko-sociálnym stimulom, urýchľujúcim „historické procesy antropogenézy“ človeka v duchu maximálneho rozvoja ľudskej subjektivity a jej špecifických prejavov. Marx, objaviac historickú perspektívu proletariátu osobitne a dejinnú zákonitosť triednych protirečení, dejinného pohybu všeobecne, nie náhodou sa postavil na stanovisko tej dejinnej sily, ktorá je rozhodujúcim subjektom budúcej všeľudskej emancipácie; ak je pre vedecké poznanie imanentným znakom *jednota idey objektivity a historickej zákonitosti*, potom stanovisko praxe proletariátu (perspektívou ktorej je integračný, humanizačno-emancipačný vzostup človeka) je len potvrdením vedeckosti a praktickej účinnosti tohto poznania.

LITERATÚRA

1. ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1954.
2. KANGRGA, M.: Problém odcudzenia v Marxovom diele. In: Človek a odcudzenie. Bratislava 1967.
3. KON, J. S.: Sociológia osobnosti. Praha 1971.
4. MARX, K.: Teória o nadhodnote. Praha 1964.
5. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy. 1. Praha 1961.
6. MARX, K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1961.
7. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1966.
8. MARX, K. — ENGELS, F.: Svätá rodina. Bratislava 1963.

ЧЕЛОВЕК И ЕГО ПЕРСПЕКТИВЫ В ТРУДАХ К. МАРКСА

Васко Кусин

Марксова концепция человека и его социального мира превратилась в новую науку о человеке и его истории прежде всего как концепция новых, диалектико-материалистических исходных пунктов и методологических принципов исследования данной проблематики, которыми являются идея историзма и точка зрения практики. Благодаря им Маркс осуществил качественный поворот (и сдвиг) в решении проблематики человека прежде всего в силу того, что он с позиций материализма преодолел гегелевский спекулятивный рационализм научным рационализмом и феербаховский абстрактный и созерцательный гуманизм научным коммунизмом с позиций революционной практики.

Идея историзма и практики в трудах К. Маркса важна, однако, также тем, что, выполняя функцию теоретико-методологического ориентира, она представляет собой демаркационную линию между современной марксистско-ленинской наукой и различного рода

немарксистскими, буржуазными, но прежде всего ревизионистскими теориями. Поэтому отсутствие в этих теориях идеи историзма и практики ведет к тому, что при анализе социального деяния данная проблематика (отчуждение, свобода, самоутверждение) интерпретируется косно, с акцентом на отрицание историзма и абстрактность. В силу этого из исторической действительности исчезают идея перспективы и прогресса и необходимость их практической реализации.

DER MENSCH UND SEINE PERSPEKTIVEN IN WERK VON KARL MARX

Vasko Kusin

Marxens Konzeption des Menschen und seiner sozialen Welt führte zur Grundlegung einer neuen Wissenschaft vom Menschen und seiner Geschichte vor allem als Konzeption neuer, dialektisch-materialistischer Ausgangspunkte und methodologischer Prinzipien der Untersuchung dieser Problematik; die Idee des Historismus und der Gesichtspunkt der Praxis. Dadurch konnte Marx die Problematik des Menschen qualitativ neu angehen; von der Position des Materialismus aus überwand er den Hegelschen spekulativen Rationalismus mit dem wissenschaftlichen Rationalismus, und von der Position der revolutionären Praxis aus überwand er den abstrakten, anschaulichen Feuerbachschen Humanismus mit dem wissenschaftlichen Kommunismus.

Die Idee des Historismus und der Praxis im Werk von Karl Marx erhält ihren besonderen Stellenwert auch dadurch, dass sie in der Funktion einer theoretisch-methodologischen Leitlinie die Demarkationslinie zwischen der gegenwärtigen marxistisch-leninistischen Wissenschaft und verschiedenen nichtmarxistischen besonders aber revisionistischen Theorien darstellt. Die Tatsache, dass bei der Analyse des sozialen Geschehens die gegebene Problematik (Entfremdung, Freiheit, Selbstverwirklichung) statisch ahistorisch und abstrakt interpretiert wird, ist auf die Abwesenheit der Idee des Historismus und der Praxis in diesen Theorien zurückzuführen. Dadurch entschwindet der historischen Wirklichkeit die Idee der Perspektive und des Fortschritts sowie die Notwendigkeit ihrer Realisierung.